

על קידוש השם

"וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת שֵׁם קֹדֶשׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב, לב) קוראים אנו בפרשתנו. מכאן צמד מושגים קלאסיים: חילול השם וקידוש השם. אלה הם שני הקטבים, השלילי והחיובי, בשדה כוח תיאולוגי וקיומי בעל עוצמה מכרעת ובעל השפעה מגנטית בהגות ובחיים היהודיים. שדה זה רב-ממדי הוא. האסוציאציה המיידית שהוא מעורר היא נכונותם של הגיבורים למסור את נפשם כדי לא לבגוד בנאמנותם לא-להי ישראל. זאת המיתה על קידוש השם. ממד אחר מתבטא בחיים על קידוש השם, ולכך יוקדשו השורות הבאות.

'קידוש השם'? האדם מסוגל להקדיש ולהבדיל לחלל חפצים ודברים. האדם יכול ל'הקדיש' עצים למזבח, להפוך אותם "קדושים". הוא גם יכול, לחטוא ולהוציא דברים מתחום הקודש לתחום החולין. או אז הוא מועל בהם, מחלל אותם, או אם תרצו, "מחלֵל" אותם. ממשמעות ראשונית זאת התרוממה המחשבה המקראית והעמידה אותנו בנקודת מבט גבוהה יותר. ניתן לקדש את הזמן, את המועדים למשל, או חלילה, לחלל את השבת. וכפי שנראה כאן, הקידוש והחילול יכולים להתייחס גם לדברים מופשטים ועקרוניים הרבה יותר, לשם ולחיים.

זבובי-מוות ושמן הרוקח

קידוש השם? במקרא מייצג השם את הכבוד האנושי. על כך קוראים אנו בקהלת (ז, א): "טוֹב שֵׁם מִשְׁמָן טוֹב". שמו הטוב של האדם, עדיף על פני הבושם המשובח ביותר, "שֵׁמֶן רוֹקֵחַ", בלשון המקרא. שמו של האדם וכבודו "הולכים לפניו", כריח הנודף ממנו. השם הטוב, כבושם, הוא מקור לברכה. לעומת זאת (משלי י, ז): "יִשָּׁם רָשָׁעִים יִרְקָב". השם הרע, ריח ריקבון מוסרי הנודף מהרשע, 'יבאיש' כדברי העם המשלה את עצמו (שמות ד, כא) "הַבְּאֲשָׁתָם אֶת רִיחָנוּ". קהלת (י, א) מזהיר אותנו בפני הסכנה העלולה לפגוע בבושם - השם: "זְבוּבֵי מוֹת יִבְאִישׁ יָבִיעַ שֵׁמֶן רוֹקֵחַ", זבוב קטן מת יביע, יתסיס ויבאיש את השמן המשובח ביותר. בדומה לכך, מוסיף קהלת "יִקָּר מִחֻקְמָה מִכְּבוֹד - סִכְלוֹת מַעֲט". אקט של סכלות יכול להיות "יקר", כבד, בעל גרביטציה גדולה יותר "מִחֻקְמָה, מִכְּבוֹד". ואולי, "זְבוּבֵי מוֹת" אינם זבובים מתים, אלא זבובים הגורמים מוות, כדברי רב (ברכות סא ע"א): "יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב", כנאמר "לִפְתַּח חֲטָאת רִבְצָה" (בראשית ד, ז). "וַיֵּאֱלֹד תְּשׁוּקָתוֹ", הזבוב הטורדן רודף דווקא אותך! ולמרות זאת "וַיֵּאֱתָה תִּמְשָׁל בּוֹ", אתה יכול להתגבר עליו, כדי שהשמן, השם הטוב לא יחולל.

האדם בונה את שמו בחייו. על זאת רמזו חז"ל בחפשים את השם הטוב, במדרשים שהיו בסיס לשירה הקלאסי של זלדה. במדרש קהלת (ז, ג) אמרו: "שלשה שמות נקראו לאדם... אחד שקראו לו אביו ואמו, ואחד שקראו לו אחרים ואחד שקרוי לו בספר תולדות ברייתו". בתנחומא (ויקהל א) מוגדר השם השלישי כשם "שקונה הוא לעצמו". הוא השם ה"טוב מכולן". ומתוך כך מבינים אנו את סיומו של הכתוב: "טוב שם משמן טוב ויום המנות מיום הנלדו". רק ביום המוות גומר האדם לבנות את שמו. רק אז נוכל לדעת – אולי – אם הוא לא חילל אותו.

פעמים רבות מדי, מצליח זבוב היצר הרע להשחית את שמו וכבודו של האדם. אולם, בעל ה'כלי יקר', ר' אפרים מלונטשיץ בפירושו לויקרא (יד, ד) מזהיר אותנו מפני זבובים אחרים. אלה הם בעלי-לשון-הרע, שדרכם "להניח כל מקום טהור שבגוף וכשמוצא איזו מקום מטונף... שם ירבץ [כזבוב] על מקום השחין... לעולם אינן מספרים ממעלתם [של האחרים], אלא רואים אחר מומי בני האדם כי אדם אין צדיק בארץ שלא יחטא בסכלות מעט". על זבובים אלה נאמר "זבובי מות יבאיש יביע", 'יביע' בפיו ויחלל את שמו של האחר.

שְׂאִרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֹלָה

"כִּי שְׂמָךְ נִקְרָא עַל עֵינֶךָ וְעַל עַמְּךָ" אומר דניאל בתפילתו (ט, יט). בביטוי זה 'שְׂמָךְ נִקְרָא עַל' מבטאת הלשון המקראית את האצלת השם לאחר ויצירת ברית, כמו בנישואים למשל. קשר זה יוצר אחריות. ואכן לפעמים שמו של אדם מוכתם לא בגללו, אלא בגלל בני ביתו החוטאים, חבריו המפוקפקים או שותפיו הפליליים. הקב"ה שיתף, ייחד, קרא את שמו על ישראל (שמות ה, א): "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי". הוא "אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" ועם ישראל הוא 'עַמִּי'. המסקנה האיומה היא שמעשיו של עם ישראל, משפיעים על שמו. זהו הבסיס לעימות שבין קידוש וחילול שבחיים. אחריות זאת בוטאה בדבריו המופלאים של ר' משה בן יעקב מקוצי (Coucy) החכם הצרפתי בן המאה הי"ג, שהיה מטיף-נודד מעיר לעיר וב-1236 הגיע לספרד. וכך קוראים אנו בחיבורו "ספר מצוות גדול" (סמ"ג, מצוה עשה עד): "כבר דרשתי לגלות ירושלים אשר בספרד ולשאר גלויות אדום [הנצרות] כי עתה שהאריך הגלות יותר מדאי יש לישראל להבדיל מהבלי העולם ולאחוז בחותמו של הקב"ה שהוא אמת ושלא לשקר לא לישראל ולא לגויים ולא להטעותם בשום עניין ולקדש עצמם אף במותר להם שנאמר (צפניה ג, יג) 'שְׂאִרִית יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ עֹלָה וְלֹא יִדְבְּרוּ כָזָב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לָשׁוֹן תַּרְמִית'".

זאת חובה קשה מנשוא המוטלת עלינו. ר' משה מקוצי מקשר אותה עם הגאולה שבוא תבוא: "וכשיבוא הקב"ה להושיעם יאמרו הגויים 'בדין עשה כי הם אנשי אמת ותורת אמת בפייהם'. אבל אם יתנהגו עם הגויים ברמאות יאמרו 'ראו מה עשה הקב"ה שבחר לחלקו גנבים ורמאים'..." פשעים אלה יש בהם משום חילול השם. וכאן באה תוספת מדהימה, כאילו לענות

על מה שלא נשאל: "הלוא גונבים מאתנו, האם לנו אסור לגנוב חזרה"? ור' משה עונה: "והרי הקפיד הקב"ה על גזל הרשעים", גם כשהצדיקים "משלמים" גניבה בגניבה.

באגדותיהם ניסו חז"ל להביא אותנו להתייחסות הוגנת, ללא עוולות, ליהודי ולגוי כאחד. וזאת לא רק בגלל נימוקים תועלתניים. לדאבוננו, אין אנו יכולים להרשות לעצמנו להיות 'סתם' בני אדם הזכאים לחיים בנליים. מאתנו דורשים כנראה יותר, כאילו איבדנו את החופש לטעות ולחטוא. בכל מעשינו אנו נציגיה וסגריה ושל היהדות ושל הישראליות, מה ש'הישראלי המכוער' איננו מסוגל להבין. אולם, אנו גם סגריה של הקב"ה, שגרירים שאינם פטורים מקנסות חנייה. בהתנהגותנו אנו מחייבים לא רק את עצמנו, אלא כביכול, גם את הקב"ה "בכבודו" - בשמו, ובעצמו, שהרי שמו נקרא עלינו.

"ולא יִדְבְּרוּ כֶּזֶב וְלֹא יִמָּצֵא בְּפִיהֶם לְשׁוֹן תַּרְמִית" ניבא צפניה על שארית ישראל. זכריה הוסיף (ח, ג): "וְנִקְרָאָה יְרוּשָׁלַם עִיר הָאֱמֶת". בשם האמת חייבים אנו להילחם נגד זבובי המוות המשמיצים אותנו ורוצים להביא לידי דה-לגיטימיזציה של ירושלים. האמת, תמונה הדדית אמיתית, היא תנאי לשלום. אך בשם האמת חייבים אנו להילחם גם נגד הזבוב שבתוכנו ולתקן את עצמנו, ואולי גם להתפלל עם רבי נתן, תלמידו וסופרו של רבי נחמן מברסלב (ליקוטי תפילות, קפא): "... רבון כל העולמים! תקרא ירושלים עיר האמת, שהרי באמת שלך תבנה אותה... יאמר בה שומר אמת לעולם... וכן תתקן לישראל שהם מקווים לך, להעביר מהם כל כזב ויאמר בהם שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב כדי שיהיו ראויים להִתְקַן באור ייחודך, ה' אל תאחר, לישועתך קויתי ה'".